

Az újraolvasandó Otto Bauer I.

Néhány évvel ezelőtt még úgy látszott, igazuk van azoknak, akik szerint Otto Bauer *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1907) című főműve olvasatlanul porosodik a könyvtárak polcain. A munkásmozgalom és a nemzeti kérdés történetével foglalkozók jó része viszont hosszú évtizedeken át meglegedett azzal, hogy a könyvet Sztálin — egykor vitathatatlanak tartott — bírálata alapján elmarasztalja. Most, az osztrák marxista gondolkodó születésének századik évfordulóján több jel is arra mutat, hogy e mostoha sorsú munka utóéletében fordulat következik be. Valóban, az utóbbi időben világszerte nőtt az érdeklődés Bauer iránt, sőt Helmut Konrad linzi egyetemi tanár egyenesen azt állítja, hogy egy Bauer-renezsánsz küszöbére érkeztünk.¹

Mi történt? Milyen erők emelték ki a feledésből azt a teoretikust és munkásvezért, akit Kautsky annak idején az ifjú Marxhoz hasonlított? Elegendő magyarázat-e a centenárium kínálta alkalom, valamint az a tény, hogy Sztálin ítéletei elvesztették a csalhatatlanság nimbuszát? Ezek a tényezők bizonyosan szerepet játszottak. Alapvetően azonban meghatározónak kell vennünk, hogy maga a történelem kezd sok tekintetben igazságot szolgáltatni Bauernek. Éppen ezért egyre nagyobb visszhangot kapnak azok a vélemények, amelyek szerint tételei nem csupán megfogalmazásuk idején árulkodtak több vonatkozásban is egy hézagpótló, a marxizmus e téren észlelhető lemaradását csökkentő, eredeti felfogásról, hanem felismerése a jelenhez is sokatmondóan szólnak.

Kortárs feladat tehát e 75 évvel ezelőtt napvilágot látott mű újraolvasása, illetve újraértékelése. Még pontosabban: eljött az ideje annak, hogy torzító elemzések utóhatásaitól önmagunkat mentesítve, fokozott figyelemmel olvassuk végig. Itt a pillanat, hogy szövegét és értelmét kritikusaival és a társadalmi fejlődés tendenciáival szembesítsük.

Kiindulásként idézzük fel a középkelet-európai munkásmozgalom álláspontját a nemzeti kérdésben. Mi volt e téren a marxi hagyaték? Miként fogalmazódott meg a kortársak véleménye, amelyhez Bauernek megkerülhetetlenül viszonyulnia kellett? Számos marxista és marxológus egyetért abban, hogy Marx adós maradt a nemzet és a nemzeti mozgalmak *koherens* elméletével.² Nem arról van szó, mintha Marx és Engels figyelmen kívül hagyták volna ezeket a jelenségeket, hisz tucatnyi tanulmányban, cikkben és levélben foglalkoztak velük. Az a koncepciójukhoz illeszkedő elméleti építkezés hiányzik náluk, amely *rendszeres értelmezést* nyújtott volna mind a nemzet megjelenéséről, mind a nemzeti állam kibontakozásáról és a történelmi fejlődésben elfoglalt helyükről. Az alkalmi, az időszerű politikai eseményekre vonatkozó fejtegetések nem pótolhatják az igényes, *összefüggő* elemzést, s örökségüknek ezt a hiányosságát nem ellensúlyozza ama körülmény sem, hogy hátrahagyott műveikben szép számmal található éppen a hiányolt teória kidolgozásához kínálkozó érvényes észrevétel és megállapítás.

Tény viszont, hogy Marx és Engels másodrendűnek, alárendeltnek minősítette a nemzeti kérdést. Érdeklődésük és értékrendjük homlokterében — mint ismeretes — az osztály és az osztályharc állott. A nemzetet olyannyira átmeneti képződménynek tartották, hogy a társadalmi haladásról kialakított perspektívájukban sem biztosítottak számára tartós szerepet. Koruk összefüggései között — mondhatni — utilitarista szempontból közeledtek a nemzeti mozgalmakhoz, s kizárólag aszerint értékelték, hogy milyen mértékben segítik elő vagy hátráltatják a munkásosztály emancipálódását. A nemzeti szabadságharcokat nem tekintették jövő, történelemalakító, forradalmi erőknek.

Ami konkrétan a XIX. század nemzeti-nemzetiségi eseményeihez és küzdelmeihez fűzött észrevételeiket, az ezekkel kapcsolatos állásfoglalásaikat illeti, optikájukra az Európa-központúság volt jellemző. Ítéleteiket az határozta meg, hogy abszolút ismérvek vették a fejlett nyugat-európai országok munkásmozgalmának érdekeit, és elutasítottak minden törekvést, amely — véleményük szerint — akadályozta a termelőerők fejlődésének, illetve az osztályharcnak kedvező nagy államalakulatok létrejöttét vagy fennmaradását. Persze, felfogásuk részleteiben módosult az idők folyamán, megközelítések sem nélkülöztek az önkigazítást. Ennek ellenére ma már tagadhatatlan, hogy a történelem nem egy véleményüket megcáfolta, több

esetben pedig jóslataikhoz sem igazodott. De miért kellett volna ennek másképpen történnie? A tévedhetetlenség nem tartozhatott tanításuk attribútumai közé.

Igy is, nézeteik — összes erőnyeikkel és fogyatékságaikkal — fogodzóként szolgáltak utódaik vitáihoz. Noha fogalomhasználatuk nem egyöntetű és nem következetes, mindazok, akik a II. Internacionálé középkelet-európai pártjaiban elodázhatatlannak vélték a szembenézést a nemzeti kérdés újabb fejleményeivel, viszonyítási rendszerként elsősorban rájuk hivatkoztak. Ebben az összefüggésben tévedéseikkel is sarkallták a későbbi vizsgálódásokat és korrekciókat.

A nagy ösztönző azonban maga a történelem volt, amely alakulásával kikényszerítette a mozgalomban uralkodó anacionális közömbösség felszámolását. A társadalomfejlődés követelményei elkerülhetetlenné tették a felvilágosodás egyetemes szellemiségéhez igazodó marxi koncepció bizonyos felülvizsgálását. Németországban és az Osztrák—Magyar Monarchiában megjelentek a szociáldemokrata tömegpártok, a lendületes kapitalista iparosodás és városiasodás pedig új impulzusokat adott az idegen uralom alatt lévő nemzetek és nemzetiségek szabadságvágyának. Az imperializmus éppen kibontakozó korszakában a szociáldemokrácia sem mentesült attól, hogy új belső szervezeti struktúrákat keressen az elnyomott nemzetekhez és nemzetiségekhez tartozó tagság összefogására. Napirendre került a válsággal küzdő soknemzetiségű birodalmak sorsa, s az újjászervezésükre vonatkozó különböző tervek szerzői között jeles szocialista gondolkodókat is találunk.

Az addig ismeretlen problémák ellentéteket váltottak ki a pártokon belül, s mindeme tényezők hatására a megfelelő megoldások kidolgozása nem csupán nemzeti, hanem nemzetközi viszonylatban is előtérbe nyomult.

Es ne feledkezzünk meg a nacionalizmus kihívásáról. Igaz, Marx maró ironiával kezelte a nemzeti szüklátókörséget, és elutasította azt a romantikus történelemszemléletet, amely az értékkála legmagasabb csúcsára a nemzetet helyezte. Ő — a munkásosztály társadalmi küldetésének nevében — minden ország proletárjainak egyesülését hirdette. Szentül meg volt győződve arról, hogy a kommunizmus világtörténelmi folyamatként fog — belátható időn belül — győzedelmeskedni. Nem volt kétsége afelől sem, hogy a gyors forradalmi átalakulás a nemzeti különbségek ugyancsak gyors eltűnését vonja maga után. Ha van utopizmus Marx társadalom-bölcseletében, akkor az jellegzetesen éppen ebben a türelmetlen és naiv nemzetköziségben nyilvánult meg.

A nagy, általános nivellálódás iránt táplált várakozással ellentétben a valóság — az osztályjellegű és a nemzeti követelések országonkénti különböző arányú ötvöződéssel együtt — a polgárinak minősített nacionalizmus meglepetésszerű virulenciájáról tanúskodott. (Később, a II. Internacionálé csődje az első világháború kitörésének pillanatában nyilvánvalóvá tette, hogy még a fejlett nyugati munkásság tudatában is mély gyökerekkel rendelkezik.) A nacionalizmusnak ez a szívóssága elmélyültebb kutatásokra és kritikaibb elmélgedésekre kellett hogy késztesen, ám ugyanakkor a nemzeti-nemzetiségi kezdeményezésekkel szembeni régi védekező beidegződéseket és fenntartásokat is táplálta.

Otto Bauer fellépését megelőzően a II. Internacionálé berkeiben — bizonytalanságot és dilemmákat ébresztve — főként a lengyel munkásmozgalmon belül kiéleződő vita tűzette napirendre a nemzeti tényező szerepének és a nemzeti, illetve az osztályharcos célokat megillető elsőbbségnek a tisztázását. Az egymással szembeszegülő álláspontokat az egyik oldalon a Lengyel Szocialista Párt (P.P.S.) vezetői, a másikon pedig Rosa Luxemburg és hívei képviselték, akik — éppen e konfliktus következtében — kiváltak, majd megalakították a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokrata Pártját. Míg az előbbieik főfeladatuknak Lengyelország újraegyesítését tekintették, s ennek érdekében a nemzeti erők tömörítését szorgalmazták, Rosa Luxemburg a lengyel és az orosz proletáriátus érdekazonosságára és sorsközösségére hivatkozva elvetette a függetlenség követelményét. Tiltakozott az ellen, hogy a független Lengyelország „utópiájának“ kedvéért feláldozzák a proletariátus egységét. A jövő biztosítékát az oroszországi iparosodásban, a munkásosztály osztatlan harcában látta, s ennek győzelmétől várta egy demokratikus orosz köztársaság keretében a lengyel területi autonómia megvalósulását. Nézeteit, amelyek — többek között — magukon viselik az ökonomizmus, a gazdaság és a politikum közvetlen kapcsolatát, a nemzeti felszabadító mozgalmak anakronizmusát tételező koncepció jegyeit, később Lenin is bírálta, de már a II. Internacionálé 1896-os londoni kongresszusán többen — közöttük Kautsky — hevesen vitatták.

Egyébként a *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* megjelenése előtt Karl Kautsky írásai voltak a nemzeti kérdés marxista megítélésében is irányadók. A nemzeti egység létrehozására irányuló mozgalmak — szerinte — elválaszthatatlanok a gazdasági fejlődéstől, s ennek következtében a haladás olyan következetes híveinek, mint a szocialistáknak, számolniuk kell velük. Ez a felismerés viszont

nem kötelezheti őket arra, hogy minden nemzeti igény feltétel nélkül magukénak valljanak. Míg Rosa Luxemburg felfogásában a nemzeti célok konkrét megvalósítása legtöbb esetben meghaladja a proletariátus lehetőségeit, Kautsky azt hangoztatta, hogy ezt a feladatot a szociáldemokrata pártoknak a gyakorlati politika közvetlen tennivalói közé kell sorolniuk. Kautsky tehát nem értett egyet Victor Adlerrel, a korabeli osztrák szociáldemokrácia vezetőjével sem, aki a párt szervezeti egységének megőrzése végett megkerülni igyekezett azokat a jelenségeket, amelyeket „a szerencsétlen és ostoba nemzeti egyenlenségek” gyűjtőfogalmába foglalt.

A lengyelkérdés mellett Ausztria—Magyarország nemzeti-nemzetiségi viszállyai is erőteljesen ösztökélték a korszerű marxista értelmezés kidolgozását. Közismert, hogy a XIX. század második felétől kezdődően ezek a konfliktusok uralták a Monarchia politikai életét, s ily módon hosszabb időn át a munkásmozgalom sem engedhette meg magának azt a fényűzést, hogy elhanyagolja vagy mellőzze őket. A brünni program (1899) éppen annak az evidenciának a kifejezése volt, hogy a szocialistáknak nem csupán az osztrákok, hanem a nemzetek és nemzetiségek konfliktusából, a birodalom hagyományos rendjének egyre mélyülő kríziséből is valamilyen kiutat kell mutatniuk. Brünnben az osztrák szociáldemokrácia a hibrid, soknemzetiségű állam fenntartása mellett foglalt állást, ám korrekcióként a területi autonómiát javasolta. A szabad, egyenlő nemzetek és nemzetiségek föderatív szövetségének létrehozásától várta mind a gazdasági előrehaladás szempontjából nélkülözhetetlennek ítélt nagy integráció megőrzését, mind a nemzeti-nemzetiségi igények kielégítését. Noha maga Kautsky kételyeket táplált a birodalom egységét és jövőjét illetően, a brünni program olyan dokumentumnak bizonyult, amely a továbbiak során, hacsak hivatkozási alapként is, új elképzelések kialakítását sarkallta. E tervek között említjük a Karl Rennerét, mely a területi helyett a kulturális autonómia bevezetését irányozta elő. Renner (aki Springer álméven is közzölt) úgy vélte, hogy míg a gazdasági érdekek nemzetközi jellegűek, a nemzetiek elsősorban a kultúrára és a nyelvre vonatkoznak. Ha tehát a kulturális autonómia segítségével biztosítják a különböző művelődések fejlődését, valamint a nemzeti nyelvek szabad használatát, akkor sikerül a nemzeti-nemzetiségi törekvésekben jelentkező, robbanni kész politikai feszültségeket feloldani.

Az előzmények ismertetése után lássuk most az Otto Bauer nézeteit közvetlenül meghatározó társadalmi közeget és szellemi forrásvidéket. Elsősorban a korabeli Bécs pezsgő szellemi életének haladó értelmiségére és tudatvilágára, közelebről azokra az új típusú „ébredtők”-re utalunk, akik számára a nemzeti-nemzetiségi kérdés tanulmányozása és megoldása már elválaszthatatlan volt a súlyos feudális csökevényeket magával hurcoló tőkés rend reformok segítségével történő átalakításától, illetve meghaladásától. Ezek az írástudók többé-kevésbé a marxizmus hatása alá kerültek, és vagy csatlakoztak a munkásmozgalomhoz, vagy olyan társadalompolitikai eszményeknek kötelezték el magukat, amelyek a szocializmus vonzásában alakultak ki. Az ún. ausztrómarxisták csoportját ilyen értelmiségiek alkották, s ha napjainkban, kellő történelmi tapasztalatok birtokában, elfogulatlanul próbáljuk munkásságukat felmérni, nem hunyhatunk szemet erőfeszítéseik fölött, hogy a korabeli mozgalom pragmatizmusával szemben az elméletnek fajsúlyosabb helyet biztosítsanak. Bizonyos fenntartásaink ellenére is honorálnunk kell sok tekintetben eredményes igyekezetüket a történelmi materializmusnak a nemzeti kérdés tanulmányozásában való alkalmazására. Nem mellékes ama körülmény sem, hogy szerves egységben a marxizmus elméleti hiányainak felszámolására irányuló munkásságukkal, a politikai küzdőtéren is sorompóba álltak. Otto Bauer, aki ennek az értelmiségi csoportnak kiemelkedő ideológusa volt, feladatul tűzte ki, hogy gyökeresen szakítva az addigi egyszerűsítő, szemiatikus eljárásokkal, az alapjaiban megrendült régi Ausztria bonyolult nemzeti-nemzetiségi viszonyaihoz valóban alkotó módon közeledjenek.

Ami az eszmei hatásokat illeti, az 1924-es kiadásához írt előszóban maga Otto Bauer számolt be arról, hogy könnyvén érződik még a kanti, illetve a neokantianus hatás, és megtalálhatók benne Tugan-Baranovski volt orosz „legális marxista” gazdasági elméletének a nyomai. Gondolatmenetében felismerhetők továbbá a Ferdinand Tönnies befolyásáról árulkodó elemek, különösen azok, amelyek a „közöségek”-et jellemzik.

Az Otto Bauer ébresztésén fáradozó kutatók egybehangzón állítják, hogy újító és realista szellemű könyve kétségtelenül fordulatot jelentett a nemzeti kérdést tárgyaló marxista irodalomban. Terjedelme és elméleti színvonala (összes vitatható tételével együtt) magasan fölébe helyezi mindazoknak a tanulmányoknak és cikkeknek, amelyek előtte e kérdéssel foglalkoztak. Eppen ezért külön nyomozást érdemelne annak felderítése, hogyan válhatott ez a munka hosszú évtizedeken át elfogult kritikák és valamilyen sajátos amnézia áldozatává. (Egy ilyen kutatás beszédes tényeket hozhatna felszínre annak a folyamatnak a megvilágítására is, amely-

nek során a dogmatizmus térhódítása, majd uralma és a tekintélyelvi, előítéletes „viták” gyakorlata sokáig legyőzhetetlennek tűnő akadályokat emelt a marxizmus korszerűsödése elé.)

Az Otto Bauer könyvét ért bírálatok, támadások többsége a nemzet benne található meghatározását boncolgatja. Sztálin is különös súlyt helyezett a definíció visszautasítására*. Meggondolkoztató viszont, hogy az 1924-es kiadás — már említett — előszavában Bauer nem ezt a meghatározást helyezi a nemzetről szóló elméletének középpontjába. Önjellemzése szerint az ő érdeme annak az integrációs folyamatnak a leírása, amely a modern nemzethez vezetett. Ami viszont a nemzeté váló egybeolvadást munkáló tényezőket illeti, az ausztromarxista gondolkodó többséget igényel a tekintetben is, hogy e folyamatot a gazdasági fejlődésből, a társadalom osztálystruktúrájából származtatta le.

Feltehető, hogy e teljesítmény kiemelésével a *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* szerzője főként ama vádakkal szemben akart védekezni, amelyek szerint meghatározása s általában egész nemzetfelfogása a pszichologizmusnak adózna, s a társadalomtörténet materialista értelmezésének útjáról a nemzeti spiritualizmusra tért volna le. Ne bocsátkozunk ezúttal az elsőbbségre vonatkozó pretenció részletező elemzésébe. Indokltsága esetén is nyilvánvaló azonban, hogy a Kautsky-féle előzetes — ugyanebbe az irányba vezető — kísérletekkel együtt a baueri építkezés a Marx és Engels írásaiban fellelhető érvényes alapokra támaszkodik. Noha hiába keresnénk Marxnál és Engelsnél rendszeres kifejtést a nemzetről és szerepéről, találunk viszont náluk termékenyítő megállapításokat és a későbbi fejlemények által igazolt munkahipotéziseket. A modern társadalmak fejlődése ugyanis nem cáfolta meg azt a felismerést, hogy a nemzet nem pusztán subjektív választások, hanem objektív tényezőktől megszabott alakulás eredménye. Kétségtelen tény, hogy a természeti feltételek mellett kialakulásában meghatározó szerepet játszott a termelőerők bizonyos színvonala, a belső és külső piac terjedelme stb. A társadalomtudományokban elfogadottá vált továbbá az a marxi megállapítás, hogy a nemzet, jellegzetesen történelmi termék lévén, egy adott termelőmódnak, a tőkés rendszernek köszönheti létrejöttét. Igaznak bizonyult az a tétel is, hogy a nemzet, a maga folytonosságában, ellentétes osztályok viszonylagos egységét nyújtja, s ilyenképp osztályharcok színtere.

Jogosnak tehát csak annyiban tekinthetjük azokat az értelmezéseket, amelyek a Bauer-féle koncepció újszerűségét biztosító fogalmak, illetve tételek között a nemzet meghatározását is felsorolják³, amennyiben elfogadjuk, hogy az a történelmi materializmus és a neokantianizmus sajátos ötvözeteként született meg. Az utóbbi jelenlétét a nemzeti individualitás kategóriájában, az előbbiét viszont a termelőerőknek, az osztályoknak s általában a gazdasági mozzanatoknak juttatott szerepben azonosíthatjuk. Nyilvánvaló, hogy azok a marxista kritikusok, akik grosso modo elvetik Bauer nemzetfogalmát, döntő mértékben a neokantianus befolyást utasítják el. (Egyébként Otto Bauer maga is „gyermekbetegség”-nek minősítette e hatás maradványait.) Ideológiai előítéletektől mentes elemzés számára viszont nem annyira az a perdöntő, hogy egy kategória milyen eszmei forrásvidékről, milyen szövegkörnyezetből származik, hanem ismérvként csak az alkalmazható, hogy releváns-e az illető fogalom, vagy sem. E kritérium alapján viszont, minden illékonysága és nehezen megragadható jellege ellenére a nemzeti jellemben és pszichikumban nyom követhető individualitás utat tört magának a marxista szakirodalom fogalomhasználatában is.

Az évtizedeken át botránykönek számító Bauer-féle meghatározás így hangzik: „A nemzet a sorsközösség által jellemközösséggé kovácsolódott emberek összessége.”⁴ Első olvasatra tényleg indokoltnak mutatkozik mind a felháborodott kérdés: „Miben különbözik akkor Bauer nemzete a spiritualisták misztikus és önmagáért való nemzeti szellemétől?”, mind a kérdést követő lesújtó konklúzió: „Bauer álláspontja, amely a nemzetet a jellemmel azonosítja, elszakítja a nemzetet annak tala-jától, és valami láthatatlan, önmagáért való erővé változtatja.”⁵ Ha azonban kérdéseinket és verdiktumainkat nem a gondolatmenetből és a szövegösszefüggéséből ki-

* Ismeretes, hogy a Bauerélen szembeszegzett sztálini nemzetmeghatározás, amely évtizedeken át monopóliumot élvezett, de amelyet Lenin egyszer sem idézett, ma — kritikák kereszttüzében — meghaladottnak tekinthető. Bírálati (Maxime Rodinson, Arich Yaari, Emmanuel Terray és mások), noha elismerik bizonyos erőnyeit s főként azt, hogy a Renan-féle, kizárólag eszmei-erkölcsi tényezőkkel dolgozó definíciókkal ellentétben a nemzet létét a társadalmi-gazdasági alakulatok változásához köti, kifogásolják Európa-központságát, sematikus merevségét, a nemzetre jellemző tulajdonságok változatlanágát, kizáró jellegét és néhány európai nemzetalakulás abszolutizálását. A harmadik világ újabb fejleményei bebizonyították, hogy például közös nyelv nélkül is létezhetnek és harcolhatnak függetlenségükért nemzetek (Indonézia, India, Ghana), és elfordul az is, hogy egy nemzet különböző törzseknek, népcsoportoknak közös imperializmus-ellenes harcából nő ki.

emelt idézetekkel támasztjuk alá, hanem a tárgyilagos, árnyalt értelmezés módszerét alkalmazzuk, bebizonyosodik, hogy a baueri nemzet képlete nem ilyen egyszerű.

Már az 1924-es előszó is figyelmeztetheti a mai olvasót arra, hogy Bauer műve, illetve meghatározása nem szorítható be egyértelműen a „lélektani-kulturális” nemzetfelfogás kalodájába; nem rekeszthető ki teljesen a „történelmi-gazdasági” koncepcióból sem. Bauer ugyanis a nemzetet — a szociológus szemével — a társadalmi fejlődés menetében követi nyomon. Ugyanígy jár el kulcsfogalmaival: a jellem- és sorsközösséggel is.

Rögtön könyvének elején azzal indítja vizsgálódását, hogy a nemzetet viszonylagos jellemközösségként fogja fel. A nemzeti jellem, amely számára távolról sem állandó, hanem változó jelenség, köti össze egy bizonyos korszakban az ugyanahhoz a nemzethez tartozókat. E kapocs mellett léteznek azonban még másfajta jellemközösségek. Ilyenek a közös szakmához vagy osztályhoz való tartozás által megszabottak, az élet valósága pedig a különböző jellemek „együttéléseről”, érintkezéséről tanúskodik. A német munkást például bizonyos rokon vonások fűzik a többi társadalmi csoporthoz tartozó németekhez, ugyanakkor viszont sok hasonlóság közelíti más nemzetek proletárijaihoz. Bauer nem tekinti magyaráznak a nemzeti jellemet, hisz az — szerinte — maga is magyarázatra szorul. Kialakulását kutatva elveti mind a romantikusok oly nagy előszeretettel emlegetett népszellemét, vagyis a „nemzeti spiritualizmust”, mind a pusztán a biológiai átöröklésre hivatkozó „nemzeti materializmust”. Bizonyos tulajdonságok nemzedékről nemzedékre való továbbplántálásában elsősorban valamely nép életkörülményeinek, a létfennmaradást biztosító termelési feltételeknek, viszonyoknak a tükröződését látja. Igazat adhatunk neki, ha ezt a magyarázatot Marx történelemszemléletével összeegyeztethetőnek tartja.

Bírálóí, akik a nemzeti jellemről szóló nézeteit ködös miszticizmusként bélyegezték meg, átsiklottak határozott kijelentése fölött: az átöröklött tulajdonságokban maga a történelem rögzítődik, a nemzetet és viszonylagos jellemközösségét mint a történelem termékét kell elkönyvelnünk.⁶

Ez a megközelítés vezet el a nem kevésbé kifogásolt sorsközösség fogalmához. Azonos okok azonos jellemeket idéznek elő, a sorsközösség viszont nem jelent pusztán azonosságot. Németország például ugyanazon a kapitalista átalakulás ment keresztül, mint Anglia, a németek mégsem váltak angolokká. Nem egyszerűen a hasonló, az azonos sors, hanem ugyanannak a sorsnak a közös, együttes átélése hozza létre a sorsközösséget. Ez egyébként állandó kapcsolatot, érintkezést és kölcsönhatást feltételez mindazok között, akiknek osztozniuk kell benne.

A különböző országok munkásait sok közös vonás (harci készség, forradalmi szenvedély és tudat, osztályerkölcs) jellemzi. Karakterük rokonsága mégsem sorsközösségből, hanem csupán sorsuk hasonlóságából származik. Bármilyen közel álljon is egymáshoz a német és az angol proletár, kapcsolataik bensőségét jelentősen csökkentik, hogy nem egy országban élnek, másfajta hagyományok és szokások gyakorolnak rájuk — gyermekkoruk óta — befolyást, s végül, de nem utolsósorban, nem ugyanazt a nyelvet beszélik. A nyelv ugyanis a sorsközösséghez nélkülözhetetlen érintkezés — mai műszóval: kommunikáció — közege. Bauer nyomtatékosan hangsúlyozza a nyelvközösség és az érintkezés közösségének (Verkehrsgemeinschaft) kölcsönös feltételezhetőségét, s ezzel — Hans Mommsen szerint — annak a Karl W. Deutsch megfogalmazta elméletnek az előfutáraként tekinthető, amely napjainkban a nemzetet kommunikációs közösségnek minősíti.⁷

Az Otto Bauer könyvét elemző terjedelmes tanulmányában (*Neue Zeit*, 1907/1908. 1.) Karl Kautsky — többek között — azt kifogásolja, hogy szerzőnk nem tulajdonít nagyobb szerepet a nyelvnek. Bauer tényleg azt állítja, hogy a nyelv közössége önmagában még nem garancia a nemzeti egység szempontjából, s ebben igaza van. Kiemeli viszont, hogy közös nyelv, az érintkezés e pótolhatatlan eszköze nélkül a kultúrközösségeként felfogott nemzet nem maradhat fenn sokáig.⁸ Márpedig Bauer nemzetfelfogásában megkülönböztetett fontosságú hely illeti meg a kultúrát. Ez nem csupán elméleti megfontolásokból következik, hanem azt is szolgálja, hogy a kultúraautonómiaira vonatkozó stratégiai elképzeléseit megfelelően alámassza.

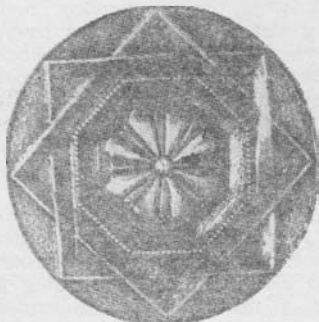
Régebbi és újabb kritikusai (Kautsky, Pannekoek, Lowy) szemére vetik Bauernek, hogy a nemzetet kultúrközösségként értelmezve, nem fordít kellő figyelmet a kultúra osztályjellegére. Ez a megállapítás csak részben helytálló. A kultúrának a nemzetvé válásban betöltött szerepét nyomon követő Bauer nem kerüli meg a különböző osztályok gyakran ellentmondásos viszonyát a művelődéshez. Rámutat arra, hogy a kizsákmányoláson alapuló társadalmakban a magas kultúra mindig az uralkodó osztályok kiváltsága volt, s noha a kapitalizmusnak kétségtelen érde-

mei vannak a nemzeti művelődés megalapozásában, a munkásosztály és a többi dolgozó rétegek kívül rekednek a tőkés rend feltételei között is a kultúrközösségen. Ezért a szocializmusra vár a történelmi feladat, hogy a kismimizetteket a kultúra javaiban minden korlátozástól mentesen részesítse.⁹ E tételek ismeretében csak anynyiban adhatunk tehát igazat Kautskynak, hogy Bauer tényleg nem veszi eléggé tekintetbe az antagonisztikus osztályellentétek megosztó hatását a nemzeti kultúrára. Michael Lowy bírálata pedig a tekintetben tapint elevenre, hogy Bauer valóban nem tér ki kellően a munkásosztály és a polgári kulturális hagyomány bonyolult viszonyára. Ez utóbbi ugyanis nem szorítkozik arra, hogy — mint Bauer állítja — a munkásság egyszerűen elsajátítsa, asszimilálja azokat az értékeket, amelyek-től elnyomott osztályként el volt zárva.

A nemzeti kultúrközösség baueri felfogásának, akárcsak a jellemközösségről szóló nézeteinek megítélésében mindenekelőtt a megközelítés történetiségét kell méltányolnunk. Ez a szemlélet — mint eddig is láttuk — mélyen jellemzi az osztrák marxista gondolkodót, aki a bennünk megragadható nemzeti sajátosságokban az ugyancsak bennünk munkáló történelemre ismer. Számára a nemzet nem más, mint a társadalmiasult ember megnyilvánulása.¹⁰

JEGYZETEK

1. Helmut Konrad: *Otto Bauer und die Nationale Frage*. Wiener Tagebuch, 1981. 10.
2. Solomon F. Bloom: *The World of Nations. A Study of the National Implications in the Work of Karl Marx*. New York, 1941.; Georges Haupt—Michael Lowy—Claudie Neill: *Les marxistes et la question nationale*. Paris, 1974.; Roman Rosdolsky: *Zur Nationalen Frage*. Berlin, 1979.; Arich Yaari: *Le défi national*. Paris, 1979.; Hans Mommsen: *Arbeiterbewegung und Nationale Frage*. Göttingen, 1979.; Karsai László: *Marx és Engels a nemzeti kérdésről*. Magyar Filozófiai Szemle, 1980. 3.; Ágh Attila: *A nemzeti kérdés a XIX. századi marxizmusban*. Világosság, 1981. 6.
3. Charles C. Herod: *The Nation in the History of Marxian Thought*. The Hague, 1976. 46—47.
4. Otto Bauer: *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*. Wien, 1907. 135.
5. J. V. Sztálin *Művei* II. Bp., 1949. 325., 326.
6. I. m. 18—21.
7. Hans Mommsen: I. m. 58.
8. I. m. 115.
9. I. m. 90—94.
10. I. m. 125.

Lokodi András fémdomborítása